

УДК 378:141:371.134(043.3):355

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

К. Ю. Тушко

ORCID 0000-0001-7684-5622

У статті розглянуто проблему удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби, зокрема підготовці згаданих фахівців до професійної взаємодії. Проведено хронологічний аналіз етимології змісту основного поняття – «взаємодія». Подано особливості діяльності охоронців державного кордону для української держави. Доведено потребу у формуванні в майбутніх офіцерів-прикордонників здатності до професійної взаємодії на рівні колег, вітчизняних та зарубіжних громадян, які перетинають кордон, та мешканців прилеглих прикордонних територій. Запропоновано результати дослідження проблеми підготовки фахівців різних професійних галузей щодо формування професійної взаємодії. Досліджено зміст української та зарубіжної філософської, соціологічної та психолого-педагогічної наукової літератури щодо проблеми здатності фахівців до професійної взаємодії. Визначено основні методологічні основи вирішення проблеми підготовки майбутніх фахівців прикордонного відомства до професійної взаємодії.

У публікації проаналізовано положення особистісно-орієнтованого, акмеологічного, компетентнісного, суб'єктного, системного, діяльнісного, синергетичного, аксіологічного підходів. Здійснено трансформацію цих методологічних підходів у підготовку майбутніх офіцерів прикордонного відомства до професійної взаємодії. Враховано досвід вітчизняної та зарубіжної практики науковців у вирішенні згаданої у статті проблеми.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, професійна взаємодія, професійна підготовка фахівців, методологічні основи, підхід.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасні обсяги інформації, нарощування темпів глобалізаційних процесів, інтенсивність рівня зовнішньополітичних зв'язків України, офіційне визначення щодо

західного вектору спрямування у розвитку суспільства стали основними умовами актуальності дослідження проблеми забезпечення здатності майбутніх фахівців будь-якої сфери до професійної взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Здійснений аналіз представленої проблеми довів наявність чималої кількості наукових праць, присвячених її значущості та багатоаспектності.

Ретроспективний аналіз засвідчив, що епоха античності заклала основи механічної парадигми взаємодії, зміст якої у сучасний період став об'єктом уваги вчених, які належать до різноманітних наукових галузей: Б. Анан'єв, В. Бехтерев, Л. Виготський, Н. Волкова, Г. Гегель, І. Зимня, І. Кант, О. Коротаєва.

Відомі доробки науковці, які досліджували проблему взаємодії у різних її аспектах, зокрема: вивчення проблеми взаємодії з позицій філософії, педагогіки та соціології належать І. Зимній, І. Кону, Л. Петровській та ін.; розкриття сутності інформаційної взаємодії здійснював Т. Чаплі; Н. Данилевський – міжкультурної; Н. Кащей – соціально-політичної, Ф. Розанов – соціальної і т.д.

Враховуючи існування поданих вище праць, слід зауважити, що методологічні основи професійної взаємодії є нині невивченими, зокрема системи професійної взаємодії у прикордонному відомстві української держави.

Мета статті – вивчення методологічних підходів до підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби до професійної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Завдання щодо інтенсифікації процесів взаємодії та обміну інформацією є пріоритетними в суспільстві.

Дослідження зазначених вище проблем розпочалось ще в античну епоху, що відображено у змісті теорії механічної взаємодії. Подальшими історичними етапами були середньовіччя, яке представило уявлення щодо взаємодії теологічного характеру, та Відродження, що сприймало її як поєднання мікро- та макрокосмосу. Період Нового часу, як і античні часи, у питанні взаємодії запропонував її пояснення на механічному рівні.

Філософські основи дефініції «взаємодія» заклала німецька класична філософія, а саме: погляди Г. Гегеля (1992) та І. Канта (2004). Так, у теорії пізнання І. Кант використав поняття «взаємодії», пояснюючи різні форми пізнавального процесу. Робота вченого була продовжена Г. Гегелем, який ототожнив діалектику та взаємодію, що виступали процесами трансформації явищ та предметів.

Варто проаналізувати зміст теорії конфлікту, прихильником якої був К. Маркс (1976), пояснюючи природу суспільства як продукту людської взаємодії.

Початок 20 ст. увійшов в історію розквітом емпіричної соціології, у якій заслуговують уваги праці такого російського вченого, як П. Сорокін (1999). Цей соціолог у наукових працях представив взаємодію як одну із функцій поведінки індивіда, залежною від його свідомості.

Наукова література з сучасної філософії пропонує чимало джерел з проблеми взаємодії. До прикладу, В. Кемеров (2005) належить до процесуальної теорії, що сприймає взаємодію як зв'язок матеріальних явищ.

Щодо педагогічної науки, то у ній здійснюється дослідження взаємодії, що дає можливість використовувати численні варіанти відповідної взаємодії між учасниками, які можуть виступати як в ролі суб'єктів, так і в ролі об'єктів процесу (Кожушко, 2012).

Аналіз психологічних досліджень О. Леонт'єва та його колег, присвячених проблемі взаємодії, представляють її у контексті таких понять, як «спільна або групова діяльність», що в свою чергу виявляє залученість індивіда в певний вид діяльності (Леонт'єв, 2005).

Беручи до уваги багатоаспектність та актуальність явища «взаємодія», що увійшло у другій половині двадцятого століття в науковий обіг як автономна дефініція, яку можна розглядати у різних сферах, з різною структурою та у різних контекстах. Подане вище вимагало відповідного впорядкування, оскільки виникла проблема формування готовності до професійної взаємодії, а також компетентності щодо її розвитку та формування.

Загострення уваги сучасних педагогів-практиків та теоретиків до проблеми взаємодії пояснюється актуальністю впровадження інтерактивних технологій навчання, основною вимогою яких є взаємодія між усіма учасниками педагогічної системи.

Загалом, можна констатувати, що гуманітарна галузь науки вважає взаємодію фундаментом пізнавальних процесів і зводить її до взаємовпливу індивідів.

Сучасній педагогічній науці притаманні відсутність чіткості та однозначності у розкритті змісту її ключових категорій. Це означає, до прикладу, що деякі форми можуть бути і методами. Подібна ситуація має місце і з категорією «взаємодія», оскільки існують різні наукові підходи, що розкривають її зміст. Тобто важливим завданням є узагальнення та систематизація інформації щодо теоретичних підходів у вирішенні проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії, зокрема у запропонованому дослідженні, майбутніх офіцерів-прикордонників.

Результатом вивчення проблеми здатності до професійної взаємодії є аналіз досвіду підготовки майбутніх фахівців, які здійснюють охорону державного кордону. Нині існує низка факторів, що впливають на вибір певного підходу до професійної взаємодії. У фаховій підготовці майбутніх фахівців українські науковці надають перевагу технологіям інтерактивного навчання, методам проектування, інформаційним технологіям.

Дослідження досвіду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії у вищих військових навчальних закладах України дало змогу представити методологічні засади цієї проблеми.

Узагальнений аналіз інформаційних наукових джерел щодо наявних тенденцій у підготовці фахівців до професійної взаємодії засвідчив, що проблема якості підготовки фахівців до професійної взаємодії є актуальною для більшості країн світу. Загалом, можна стверджувати, що нині відсутній універсальний підхід щодо підготовки фахівців будь-якої сфери до професійної взаємодії.

Слід наголосити на тому, що сучасна вітчизняна та зарубіжна вища освіта має у користуванні численні теоретичні та практичні напрацювання з проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії, які слугують для представленого дослідження теоретико-методологічними засадами вирішення проблеми підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності.

Реалії українського сьогодення й особливості соціального життя українців обумовлені заповлітизованістю повсякденного життя, війною на східних територіях держави, провокують появу більш жорстких вимог щодо компетентності, професіоналізму, етики поведінки, культури взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників, а відтак і до їх фахової підготовки у системі вищої військової освіти.

Українській державі потрібен офіцер-прикордонник, компетентний у здійсненні професійної взаємодії, який сприймає її як особистісну цінність, володіє технологією взаємодії, вміло використовує усі різновиди комунікації, спрямований на самоосвіту та самовдосконалення досвіду професійної взаємодії, в якого відсутні бар'єри взаємодії. Беручи до уваги подане вище, підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії необхідно здійснювати враховуючи положення *особистісно-орієнтованого, компетентнісного, акмеологічного, системного, синергетичного, діяльнісного, аксіологічного підходів.*

Комплексне врахування зазначених теоретико-методологічних підходів у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є основою удосконалення їх професійної підготовки.

Сутністю поняття «підхід» є такі суттєві ознаки як ключове твердження, універсальна ідея, узагальнений висновок дослідження тощо. У дефініції «підхід» відображається телеологічність, гносеологічність, аксіологічність та онтологічність явища або предмета (Велитченко, 2009).

Враховуючи подане вище, нами розглянуто зміст наступних методологічних підходів:

Синергетичний підхід: синергетика є заснована на ідеях системного підходу і є загально визнаним засобом порозуміння між різними науковими напрямками. Педагогічний зміст синергетики вирішує завдання щодо колективної взаємодії, перехідних станів систем від нестійкого до стабільного. Основним завданням педагогічної синергетики є вивчення різновидів самоорганізації систем.

Ключовими синергетичними положеннями в межах представленого дослідження є наступні: становлення майбутнього офіцера-прикордонника як професіонала та гармонійно розвиненої особистості у процесі професійної підготовки є не завжди поступовим (іноді можливі кризи), що вимагає сформованості відповідного рівня самоаналізу, світоглядної перебудови тощо. Система професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є чутливою до сучасних запитів та векторів розвитку суспільства. Здійснення професійної взаємодії у професійній діяльності офіцерів-прикордонників можливе за умови усвідомлення власної комунікативної особистісної характеристики.

Системний підхід: основними науковими характеристиками системного підходу є універсальність пізнання, протистояння хаотичності та суб'єктивності, відображення світоглядного рівня дослідження, послідовність та логічність наукового пошуку.

Метою системного наукового підходу є вивчення та трансформація складних систем, в тому числі і педагогічних, а також визначення закономірностей функціонування систем, розробка методів їх дослідження та створення нових об'єктів, вивчення характеристик цих об'єктів, формулювання прогнозів розвитку об'єктів та систем.

Системний аналіз широко представлений у педагогічній науці, оскільки педагогічна система є різновидом динамічної системи, складної за своєю структурою (мета та завдання навчання; методи, форми і засоби навчання, об'єкти та суб'єкти навчання, технічні засоби навчання тощо). Як і усі існуючі системи, педагогічна не є ізольованою, оскільки має комплекс зв'язків з різноманітними утвореннями (системного та несистемного характеру).

Педагогічна система, у якій здійснюється професійна підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії, має

системно-комунікативну ознаку, оскільки пов'язана з численними комунікаціями. Вона має свою власну структуру, специфічний спосіб зв'язку між компонентами зазначеної системи, переживає зміну з-за зовнішніх впливів та внутрішніх процесів. З метою обґрунтування системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії нами обрано метод моделювання (як можливість заміщення реального об'єкту аналогом).

Компетентнісний підхід: за цим підходом процес підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії передбачає формування відповідної його компетентності. Така компетентність виступатиме як інтегративна характеристика майбутнього офіцера-прикордонника, що поєднує знання, уміння, навички, професійний та життєвий досвід, шаблони соціально-професійної поведінки тощо.

Згідно із положеннями компетентнісного підходу, формування компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників щодо професійної взаємодії необхідно внести зміни, що стосуються до змісту їх професійної підготовки, системи діагностики результатів навчання, впровадження інноваційних методів та методик.

Особистісно-орієнтований підхід покликаний враховувати зміст професійної підготовки майбутніх фахівців, способи навчання, прогнозований результат, усвідомлення особистістю себе як унікальної людини, пошук та використання індивідом власних можливостей. За умови формування професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників, нас цікавить розкриття комунікативних здібностей, реалізація співпраці в освітньому процесі.

Діяльнісний підхід передбачає сприйняття діяльності як рушійного фактору формування, розвитку та реалізації особистості. Діяльність як процес, у свою чергу, є неможливим без взаємодії.

На засадах діяльнісного підходу процес професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії виступає як специфічна діяльність, що передбачає цілеспрямований вплив на потреби, мотиви та інтереси курсантів, посилення інформаційно-аналітичної діяльності, формування корпоративної культури у колективі прикордонників.

Аксіологічний підхід зосереджений на аналізі ціннісної системи особистості. Представники цього підходу стверджують, що особа самостійно створює систему та порядок власних мотивів, потреб, інтересів та цінностей, а в подальшому розвитку – змінює згадану систему, оскільки стає більш вільною та стійкою до зовнішніх факторів. Полегшення процесу соціалізації майбутніх офіцерів-прикордонників та отримання ними,

відповідно, нових соціальних статусів та ролей, є можливим за умови усвідомленні та сформованості і культури поведінки, і національних особливостей спільноти тощо. А це, в свою чергу, оптимізує процес професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників.

Акмеологічний підхід. Досліджує механізми розвитку особистості у зрілому віковому періоді, зокрема проблеми самореалізації, мотиви та прагнення зрозуміти власне призначення тощо. Акмеологічним змістом професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є виявлення та використання ними власного професійно-особистісного потенціалу.

Поєднання філософського змісту розкритих вище теоретичних підходів щодо формування професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників покликано створити передумови оновлення змісту їх професійної підготовки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В основі поданих вище теоретичних підходів простежується думка щодо отримання майбутніми офіцерами-прикордонниками досвіду професійної взаємодії на різних рівнях: і з соціумом, і з колегами у професійній сфері, і з громадянами іноземних культур (проблема мультикультуралізму та полікультурності), і з мешканцями прикордонних регіонів. Результатом такої взаємодії є сформованість системи культурних та національних цінностей. Завданням вищого військового навчального закладу є забезпечення відповідного змісту професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, з метою формування відкритого типу їх соціальної поведінки, мотивованої професійної діяльності.

Література

1. Величенко Л. К. Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні. *Психологія та педагогіка*. 2009. № 2. С. 72–79.
2. Гегель Г. Ф. Феноменологія духа. Санкт-Петербург : Наука, 1992. 444 с.
3. Кант І. Критика практичного розуму. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
4. Кемеров В. Е. Введение в социальную философию: учебное пособие для вузов. Москва : Аспект-Пресс, 2005. 216 с.
5. Кожушко С. П. Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30 (дата звернення: 29.11.2018).
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Смысл. Москва : Академия, 2005. 352 с.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 т. 2-е изд. Т. 27. Энгельс. Москва : Наука, 1976. 420 с.
8. Сорокин П. А. Преступление и кара, подвиг и награда. Санкт-Петербург, 1999. 448 с.

References

1. Velitchenko, L. K. (2009). Metodolohichna sutnist katehorii pidkходу v naukovomu doslidzhenni [Methodological essence of the category of approach in scientific research]. *Psychology and pedagogy*, # 2, 72-79 (ukr).
2. Gegel, G. F. (1992). *Fenomenolohiya dukha [Phenomenology of the spirit]*. Saint-Petersburg: Nauka (rus).
3. Kant I. (2004). *Krytyka praktychnoho rozumu [Criticism of practical reason]*. Kyiv: Universe. 240 p. (ukr).
4. Kemerov, V. E. (2005). *Vvedenye v sotsyalmuu fylosofyiu: uchebnoe posobyе dlia vuzov [Introduction to Social Philosophy: A Textbook for High Schools]*. Moscow: Aspect-Press (rus).
5. Kozhushko, S. P. (2012). Navchannia profesiinoi vzaemodii studentiv-psykholohiv z vykorystanniam proektnoi tekhnolohii [Training of professional interaction of students-psychologists with the use of design technology]. *Scientific Bulletin Donbass*, # 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30 (date of appeal: 29.11.2018) (ukr).
6. Leontiev, A. N. (2005). *Deiatelnost. Soznanye. Lychnost. Smisl [Activity. Consciousness Personality Meaning]*. Moscow: Akademiya (rus).
7. Marx, K., & Engels, F. (1976). *Polnoe sobranie sochyneniya [Full collected works]*: in 50 vol. 2nd ed. Vol. 27. Engels. Moscow: Nauka. (rus).
8. Sorokin, P. A. (1999). *Prestuplenye y kara, podvyh y nahrada [Crime and punishment, feat and reward]*. St. Petersburg (rus).

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОГРАНИЧНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ

К. Ю. Тушко

В статье рассмотрена проблема совершенствования профессиональной подготовки будущих офицеров пограничной службы, в частности подготовки упомянутых специалистов к профессиональному взаимодействию. Проведен хронологический анализ этимологии содержания основного понятия «взаимодействие». Представлены особенности деятельности охранников государственной границы для украинского государства. Доказана потребность в формировании у будущих офицеров-пограничников способности к профессиональному взаимодействию на уровне коллег, отечественных и зарубежных граждан, пересекающих границу, и жителей близлежащих приграничных территорий. Предложены результаты исследования проблемы подготовки специалистов различных профессиональных областей по формированию профессионального взаимодействия. Исследовано содержание украинской и зарубежной философской, социологической и психолого-педагогической научной литературы по проблеме способности специалистов к профессиональному взаимодействию. Определены основные методологические

основы решения проблемы подготовки будущих специалистов пограничного ведомства к профессиональному взаимодействию. В публикации проанализированы положения личностно-ориентированного, акмеологического, компетентностного, субъектного, системного, деятельностного, синергетического, аксиологического подходов. Осуществлена трансформация этих методологических подходов в подготовке будущих офицеров пограничного ведомства к профессиональному взаимодействию. Учен опыт отечественной и зарубежной практики ученых в решении указанной в статье проблемы.

Ключевые слова: будущие офицеры-пограничники, профессиональное взаимодействие, профессиональная подготовка специалистов, методологические основы, подход.

METHODOLOGICAL BASES FOR PREPARATION OF FUTURE OFFICERS OF THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE TO PROFESSIONAL INTERACTION

K. Yu. Tushko

The article deals with the problem of improving the professional training of future officers of the Border Guard Service, in particular preparing these specialists for professional interaction. A chronological analysis of the etymology of the content of the basic concept in the study - "interaction" - has been carried out. The peculiarities of the activities of guards of the state border for the Ukrainian state are given. The need to create the ability of future border guards officers to engage in professional interaction at the level of colleagues, domestic and foreign citizens crossing the border and residents of the adjoining border areas has been proved. The results of the study of the problem of training specialists of various professional fields in relation to the formation of professional interaction are proposed. The content of Ukrainian and foreign philosophic, sociological and psychological and pedagogical scientific literature concerning the problem of the ability of specialists to professional interaction is researched. The basic methodological bases of the decision of a problem of preparation of the future experts of the border department to professional interaction are determined. The publication analyzes the position of personality-oriented, acmeological, competence, subjective, systemic, activity, synergistic, axiological approaches. Transformation of these methodological approaches to the training of future officers of the border department to professional interaction has been carried out. The experience of domestic and foreign practice of scientists in solving the problem mentioned in the article is taken into account.

Key words: Future officers-border guards, professional interaction, professional training, specialists, methodological bases, approach.

Тущко Клавдія Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна). E-mail: kltushko@ukr.net

Tushko Klavdiia Yuriiivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (Khmelnytskyi, Ukraine). E-mail: kltushko@ukr.net

УДК 316: 24-584.5. 233-18

ДУХОВНЕ ЗДОРОВ'Я СИСТЕМИ «ЛЮДИНА» (У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ)

Т. Г. Тюріна

ORCID 0000-0001-9421-9350

У статті розглянуто людину (у контексті вчення В. Вернадського та сучасної інформаційно-енергетичної парадигми) як активну складову космопланетарного світу, здоров'я якої на інформаційно-енергетичному рівні впливає на здоров'я планети, суспільства, цивілізації. Охарактеризовано рівні здоров'я системи «людина»: духовне, психічне (душевне), соціальне, фізичне, рівновага в якій підтримується завдяки духовній складовій людини. Проаналізовано різноманітні підходи щодо розуміння процесу оздоровлення людини. Виявлено, що чим вищий рівень духовності людини, тим сильнішим і більшим навколо неї є шар польового захисту, її біополе, і, відповідно, здоров'я людини.

Виявлено характерні особливості духовно-здорової людини, яка, функціонуючи як відкрита біо-інформаційно-енергетична система, живе у гармонії з собою і світом за його духовними принципами, що дозволяє людині успішно самореалізуватися відповідно до свого земного і космічного призначення.

Розглянуто поняття «хвороба», яка розуміється як деформація біопольової оболонки людини, ініційованої на духовно-душевному рівні. Виявлено руйнівні фактори для здоров'я системи «людина», а також охарактеризовано чинники, що сприяють духовному оздоровленню людини.

Розкрито взаємозв'язок здоров'я людини і світу, які тісно взаємопов'язані і взаємозалежні між собою на інформаційно-енергетичному рівні – як складові єдиного космоорганізму.

Ключові слова: вчення про біосферу і ноосферу В. Вернадського; сучасна інформаційно-енергетична парадигма;